

INGRID LAFITA

Filles de la Mare Terra

Les dones com a principals cuidadores, també, del planeta?

Aquestes línies estan redactades durant un període de confinament que va començar la nit del 14 al 15 de març i que encara no sabem quan acabarà. La pandèmia provocada pel nou coronavirus ens obliga a quedar-nos a casa, a mantenir una distància social, a evitar grups i multituds i el contacte directe amb altres persones. Les darreres setmanes han abaixat temporalment la persiana bars, restaurants, botigues, oficines, fàbriques... Tot, amb l'objectiu de dificultar el contagi, de tractar de frenar la corba d'augment dels casos i, així, evitar que se sature el sistema sanitari.

Però abans que el govern espanyol decretara l'estat d'alarma, ja va demanar que es tancaren les escoltes, els col·legis i les universitats. Aquestes mesures, com també el tancament de residències i centres de dia, «han posat de manifest una preexistent crisi de cures»,¹ com afirma Laura Pérez Castaño, que hi afegeix: «Es dispara la necessitat de cures, siga per les mesures preventives o pels aïllaments decidits per les autoritats sanitàries per a detenir l'expansió del virus».

La crisi pel SARS-CoV-2 ens recorda que ningú som éssers autònoms, que tothom som vulnerables; que la vida humana no és una certesa, sinó que cal sostenir-la. I, malgrat tot, els treballs de cures segueixen sent invisibles a ulls de

Íngrid Lafita (Vilafranca del Penedès, 1989) és llicenciada en Periodisme i graduada en Comunicació Audiovisual per la Universitat de València. Es dedica professionalment a la divulgació científica i a la gestió de xarxes socials. Col·laboradora assídua en nombrosos mitjans de comunicació, mostra especial interès en la política valenciana, el feminisme i l'ecologisme, sense abandonar mai la perspectiva científica

¹ Les cites dels textos sense edició en català han estat traduïts per l'autora. No obstant això, al final del treball apareixen referenciades les fonts primàries

l'economia productiva, sense reconeixement ni remuneració en la majoria de casos. Paula Moreno i Iván H. Ayala exposen que «multitud d'estudis mostren que la majoria de les càrregues de cures són suportades per dones». «Si les dones treballadores han hagut de fer sempre dos torns laborals, un de remunerat i productiu a la feina i un de gratuït i reproductiu a la llar, la realitat del teletreball en una família amb marrecs confinats suposa la simultaneïtat de totes dues tasques», escriu Marta Roqueta. Menció especial mereixen les llars en què només viu un progenitor, ja que en un 81,1 % dels casos es tracta de famílies monomarentals (EFE).

Parlem de mares, però també d'àvies cuidadores (o de «l'aparició de les àvies esclaves», en paraules de l'antropòloga i activista Yayo Herrero)² i de filles cuidadores. Segons recollia la Guia d'atenció a les persones cuidadores familiars en l'àmbit sanitari (2014), «les filles són les principals proveïdores d'atenció informal dels majors a Espanya (entre un 45 i un 65 % dels casos d'atenció informal). Són les que més atenció proveïxen i les que més càrregues assumixen. Les que no són casades o en parella tenen més possibilitats de cuidar els pares i conviure-hi».

Laura Pérez Castaño advoca pel «reconeixement de la centralitat social de les cures» per a poder eixir de la crisi provocada per la COVID-19, amb «més i millors serveis públics i corresponsabilitat de diferents actors socials en la provisió i la recepció de les cures de manera justa i digna». I continua: «Aquest canvi de paradigma ha de tenir una perspectiva interseccional (les dones migrants duen a terme una part desproporcionada del treball de cures al nostre país) i promoure l'empoderament de les persones proveïdores i de les receptores de les cures».

«Són vora 600.000 les persones que a l'Estat espanyol es vinculen professionalment al treball de la llar i les cures. La immensa majoria, quasi un 98 %, són dones i gran part d'elles són migrants, sobretot les que treballen en modalitat d'interna», escriu Cristina Barrial, si bé reconeix que «parlar de dades i estadístiques resulta complicat quan intentem abordar un sector laboral caracteritzat per la informalitat i pel seu paper fonamental dins de l'economia submergida». De nou, són les dones qui es veuen més desprotegides davant una situació de crisi. Yayo Herrero exposa que hi ha un mercat al voltant de les cures, i que és el treball globalment pitjor pagat. De fet, parla d'un «lumpenproletariat femení» i posa com a exemple el fet que a una interna se li pot restar un 30 % del sou per estar allotjada, mentre que a un enginyer que va a Bolívia, li paguen el sou més l'allotjament i les dietes.

² Totes les referències a Yayo Herrero, excepte quan s'indique el contrari, estan extretes de la xerrada «Propostes ecofeministes davant la crisi civilitzadora», organitzada el 5 de maig del 2018 per la Casa de la Dona de València i celebrada a Ca Revolta

Ella ho descriu com «cadena transnacional de cures que serveixen per a sostenir quotidianament la vida en un sistema que va en contra d'aquesta». O, com respon en una entrevista Karin Nansen, presidenta de Friends of the Earth International, «la divisió sexual del treball existeix en totes les classes. Les dones amb més diners poden contractar dones més pobres per fer aquestes feines: cuinar, netejar, tenir cura de les criatures, dels malalts i de les persones vulnerables i d'edat avançada» (Diverses autores, 2019).

ESTEM EN EMERGÈNCIA, I NO ÉS NOMÉS SANITÀRIA

Amb tot, la crisi sanitària ha obligat a canviar el focus i posar la vida al centre més que no l'economia, a pensar en l'ara i reconèixer-nos com a éssers dependents. «Diuen que el present és de les dones, i també diuen que “per a després” és un temps patriarcal perquè les urgències de les cures, de la malaltia o de l'atenció no poden esperar», manifesten Paula Moreno i Iván H. Ayala.

Quan parlem d'emergència fem referència a un perill o desastre que requereix una actuació immediata. És a dir, el present, les urgències. El passat 31 de gener, l'OMS va declarar el brot del nou coronavirus a la Xina com una emergència sanitària internacional, després que hagueren mort més de 200 persones en aquell país. I, amb millor o pitjor destresa i més o menys celeritat, la resta de països del món s'han vist obligats a prendre mesures dràstiques en aquest escenari.

Ara bé, just el 2019 una altra emergència va ser la paraula de l'any per a Oxford Dictionaries i també va resultar la guanyadora en diverses enquestes³ arreu del món. L'emergència climàtica exigeix accions urgents, canvis de 180 graus en les polítiques energètiques, de transport, industrials i mediambientals. I, malgrat això, el 2020 poca cosa ha canviat. Declaracions en organismes supranacionals, estatals, autonòmics, provincials i municipals que queden en paper mullat.⁴ A qui defense que «sí que s'han fet coses», animeu-lo a comparar les mesures preses davant la propagació de la COVID-19 i davant del canvi climàtic i del medi ambient. A qui diga que no es poden equiparar ambdues situacions, recordeu-li que la pol·lució mata cada any milers de persones. Els resultats d'un macroestudi epidemiològic internacional publicat en la revista *British Medical Journal* revelaven que l'exposició diària a la contaminació per ozó està darrere del 0,2 % de la mortalitat total en les ciutats estudiades.

³ «Emergència climàtica i animalista, elegits neologismes de l'any 2019», <https://www.iec.cat/activitats/noticiasencera.asp?id_noticias=2685>

⁴ Consulteu l'article «Estem en emergència climàtica?», <<https://metode.cat/revistes-metode/seccions/calaix-de-ciencia/estem-en-emergencia-climatica.html>>

«Quan passe l'actual crisi de la COVID-19, la societat seguirà afrontant-ne una altra de la qual s'està alertant des de fa dècades: l'emergència climàtica», palesa Adeline Marcos. En el mateix reportatge, Marcos apunta que «molts dels costums que hem deixat per a superar la pandèmia també servirien per a la lluita climàtica». A més, recull les declaracions de Jofre Carnicer, professor d'Ecologia de la Universitat de Barcelona i investigador del CREAM i de l'IRBio: «Les societats només reaccionen quan hi ha un impacte negatiu molt fort, com és el cas del coronavirus. Però tenim prediccions molt fortes que el canvi climàtic està incrementant els impactes de diferents tipus».

El 2019 també va ser l'any de l'emergència feminista, impulsada gràcies a una gran mobilització a centenars de ciutats i municipis de tot l'Estat espanyol a partir de la convocatòria de la Plataforma Feminista d'Alacant. És casualitat la coincidència de les dues emergències, la climàtica i la feminista? Al cap i a la fi, l'ecologisme treballa per a posar fi al maltracte, l'explotació i la mercantilització de la natura; el feminisme, contra el maltracte, l'explotació i la mercantilització dels cossos i les vides. Mentre que el model patriarcal situa el mercat al centre, encara que siga declarant la guerra a la vida —«la necropolítica, la que guanya amb la mort de la gent, busca entre altres coses buidar els territoris, deixar-los sense vida per a facturar milions sense oposició» (Fernández)—, l'ecologisme i el feminisme situen la vida al centre.

QUAN LES LLUITES FEMINISTES I LES ECOLOGISTES VAN A L'UNA

Posar la vida al centre, de vegades, pot assemblar-se a escriure una crònica per a un periòdic imprès, allà on l'espai era el que era i punt. No n'hi ha més, cuida allò que tens.

Una bona comparació, la de M. Ángeles Fernández, per a referir-se als límits a què estem subjectes. Ho deixa ben clar Yayo Herrero quan diu que els humans som éssers ecodependents, inserits en un medi natural i subjectes als límits del planeta. «Si vivim com a espècie —diu— és perquè ara hi ha determinades condicions biogeofísiques.» Però quan el flux d'emissió de residus és major que el de renovació, ocorre el fenomen de la contaminació; això és, quan se supera la capacitat de l'ecosistema per a absorbir la pol·lució que resulta de les activitats humanes. Una contaminació que, per cert, afecta més les dones: «Sabem que el nostre cos funciona com un bioacumulador de toxines ambientals a causa d'un percentatge de cèl·lules grasses major que el dels homes. Aquest factor biològic ens situa en primera línia de persones afectades pel deteriorament ambiental» (Alicia H. Puleo, en Valls-Llobet, 2018: 11). D'això, però, en parlarem més endavant.

Les persones som també éssers interdependents, «vivim encarnats en cossos finits», remarca Herrero. S'evidencia en l'actual crisi sanitària: emmalaltim i necessitem que altres persones tinguem cura de nosaltres. En qualsevol moment de la nostra vida —de fet, des que naixem— depenem d'altres persones. I qui sol responsabilitzar-se dels treballs de cures? «Ho puc explicar d'una altra manera, les dones han sigut qui han atés les vides vulnerables i qui han assumit els límits, tant humans com de la natura; fins i tot els del model econòmic, que ha crescut gràcies al treball invisibilitzat i fins i tot repudiat de les cures» (Fernández). I és ací on s'assemblen el feminisme i l'ecologisme, on estableixen les interconnexions que ens permeten parlar d'ecofeminisme[s]. L'ecofeminisme representa «una doble lluita: la de la igualtat i la de la protecció del món natural» (Tardón Vigil, 2011).

Al setembre del 1962, la biòloga marina i ecòloga Rachel Carson va publicar el llibre *Silent Spring*, on denunciava els efectes nocius que tenia per a la natura l'ús massiu de productes químics com ara els pesticides; concretament, el DDT. Amb el títol, feia referència a una primavera sense el cant dels ocells. Carson es va centrar en el DDT, però «per a ella, el problema no radicava en un producte químic en particular, sinó en la lògica de base» (Klein, 2015). És molt probable que aquest fora el motiu pel qual atacaren la seua obra i s'encetara «una intensa campanya de descrèdit» (Puleo, en Valls-Llobet, 2018: 10); els seus escrits, però, es consideren precursors del moviment ecologista.

Una dècada després, l'any 1972, apareixia el llibre *The Limits to Growth*, amb la científica ambiental Donella H. Meadows com a autora principal. Aquest informe obria el debat sobre els límits de la capacitat de la Terra si no variava l'increment de la població mundial, la industrialització, la contaminació, la producció d'aliments i l'explotació dels recursos naturals. És a dir, recordava que estem subjectes als límits del planeta i que «salvar unes quantes serres i serralades de gran bellesa no seria suficient per a treure'ns d'aquell destret; calia afrontar la lògica mateixa del creixement» (Klein, 2015).

DIVERSOS ENFOCAMENTS PER A UN OBJECTIU (I UN CAMÍ) EN COMÚ

Va ser l'escriptora i feminista Françoise d'Eaubonne qui encunyà el terme *ecofeminisme* l'any 1974, en *Le féminisme ou la mort*: «Per a la creadora del concepte *ecofeminisme* [...], un dels principals enemics del planeta és el poder masculí, que constitueix el principal sistema dominant. Tant la dona com l'ecosistema han estat sotmesos a l'home durant molt de temps. Sosté que el patriarcat, en el capitalisme, pren la forma d'aqueixa voracitat que devora el món» (Tardón Vigil, 2011).

Però com bé recorda Gala Arias Rubio, a banda dels noms de les teòriques ecofeministes, «les lluites ambientals i socials encapçalades per dones arreu del món són in comptables». Diu: «Les lluites de les dones per defensar la vida i el territori han sigut múltiples a tot el sud global. Moltes d'elles no s'han reivindicat originalment com a ecofeministes, però són lluites radicalment defensores dels recursos que sostenen la vida i emancipadores per a les dones que hi participen». Per a Lyla Mehta i Melissa Leach, de l'Institut d'Estudis sobre el Desenvolupament de la Universitat de Sussex, «les feministes sempre han estat les que han llançat les crítiques més incisives contra el pensament i estil de vida dominants, sovint des dels marges. Ha arribat l'hora de reivindicar aquests marges i promoure noves maneres de ser» (Diverses autores, 2019).

Dins de l'ecofeminisme, entés com a moviment polític i social, hi ha diversos corrents o enfocaments. No obstant això, ens centrarem només en dos: l'essencialista i el constructivista. A grans trets, l'ecofeminisme essencialista sosté que les dones,⁵ amb trets biològics com la capacitat de gestar, estan més connectades amb el planeta, tenen un vincle especial amb la natura que els [ens] fa comprendre millor què li passa a la Mare Terra, estar en diàleg amb la Pachamama. L'ecofeminisme constructivista, per contra, fuig d'una essència femenina que fa que les dones estiguen més pròximes al medi i es fixa en els rols que se'ls hi han atorgat històricament. És a dir, l'ètica de les cures no és una virtut amb què hem estat regades les dones de manera natural, sinó una exigència cultural. Ho argumenta Alicia H. Puleo en primera persona:

Des de la meua posició constructivista, que he anomenat ecofeminisme crític, no es tracta de sostenir el mite de la dona-mare-ecologista natural, sinó de mostrar que l'ètica de la cura que se'ns va atribuir històricament a les dones ha de ser ensenyada i exigida també als homes i aplicada a la Terra que ens alberga. Els seus valors són avui més necessaris que mai. Totes les persones han d'esforçar-se per igual per a crear una nova cultura ecològica no androcèntrica enfront d'un model devastador que produeix individus consumistes aliens als seus propis interessos vitals i amb una salut cada vegada més afectada per la contaminació ambiental (Valls-Llobet, 2018: 11-12).

També Naomi Klein (2015) es mostra crítica amb aquesta postura en un moment determinat de la seua vida:

| ⁵ Dones cis, s'interpreta

I després hi havia tota aquella temàtica de la Terra Mare i les mares terra: la idea que les dones, en virtut de la nostra capacitat biològica per a portar xiquets al món, gaudim d'una connexió especial amb la fèrtil i generosa matriarca que és la Terra mateixa. No tinc cap dubte que algunes dones senten aquest vincle amb la natura com una poderosa força creativa. Però és igualment cert que algunes de les dones (i homes) més salvatgement creadores i vivificadores que conec han optat voluntàriament per no tenir fills. I, a més, en quin lloc ens deixa aquesta equivalència entre la maternitat i la Terra a dones com jo, que en aquell moment volia concebre però no era capaç? Érem unes exiliades de la natura?

Amb tot, com diu Yayo Herrero, «ambdós corrents —l'essencialista i el constructivista— tenen en comú una visió crítica amb el model econòmic i productiu, que està d'esquena a la vida». En resum, l'ecofeminisme (amb els seus múltiples corrents) denuncia que l'economia, la cultura i la política hegemòniques s'han desenvolupat «en contra de les bases materials que sostenen la vida» i proposen «formes alternatives de reorganització econòmica i política, de manera que es puguin recompondre els llaços trencats entre les persones i amb la natura» (Herrero, en *El ecofeminismo como herramienta de transformación*). L'ecofeminisme és així «un camp d'enorme importància per a pensar transicions postcapitalistes cap a futurs sostenibles» (Tejero i Santiago, 2019: 247).

En *¿Qué hacer en caso de incendio?*, Héctor Tejero i Emilio Santiago citen Yayo Herrero com a referent en matèria de construcció d'alternatives ecofeministes, i també Alicia Puleo, així com Marta Pascual i Amaia Pérez Orozco com «algunes de les autores que més i millor estan aportant a l'ideari ecofeminista de l'Estat espanyol». Més enllà d'aquestes fronteres, Vandana Shiva i Lolita Chávez són dos noms que s'han tenir ben presents quan es parla de defensar el territori i la gent que l'habita: «Les dones indígenes, camperoles, rurals, han de lluitar contra la mineria i les empreses elèctriques, però també contra les opressions de violència fins i tot als llits, a les cases, a les comunitats» (Chávez, en Lafita). Així, tant el territori com el cos de les dones esdevé camp de batalla i de resistència. L'economista Julie A. Nelson exposa:

Si es tenen en compte, les dones i la natura són tractades com a «recursos» passius per a la satisfacció del mascle o dels desitjos humans, i estan sotmeses al control masculí o humà. Es considera que no cal prestar-hi una atenció explícita ni cal valorar-les, perquè es dona per fet que tenen una capacitat infinita d'automantenir-se i auto-regenerar-se [...] Parir i criar fills, tenir cura dels ancians i malalts —tradicionalment responsabilitats de les dones— són activitats considerades, com la natura, poc dignes de ser tingudes en compte (Diverses autores, 2019).

Celia Alldrige, activista en la Marxa Mundial de Dones, denuncia que «parts dels cossos de les dones esdevenen béns comuns per a la reproducció de la força del treball —ventres i vagines per donar a llum, el cor i les mans per tenir cura dels altres». Així, el treball de les dones esdevé un «bé comú [...], un recurs natural» disponible per al treball domèstic i de cura de les persones no remunerat, com a «ajuda» professional no remunerada per a les famílies i les comunitats. I conclou:

Les dones de les zones rurals i de les zones urbanes de tots els països —sobretot les treballadores, les de color i les indígenes, les lesbianes, les bisexuals, les transsexuals i les que viuen amb discapacitats— experimenten els efectes i l'explotació del control exercit per les empreses nacionals i multinacionals (Diverses autores, 2019).

GUANYA LA BANCA

«No és fàcil treballar des d'una perspectiva ecofeminista als països occidentals i, encara menys, a les societats urbanes», lamenta Yayo Herrero (Diverses autores, 2019), i argumenta que «al llarg de la història, Occident ha format una noció de *progrés* que ens fa creure que podem viure com a individus aïllats, emancipats de la natura i del nostre propi cos, i sense responsabilitzar-nos de la cura dels qui ens envolten». Per això sosté que parlar d'ecofeminisme a Europa, a Espanya, «suposa disputar l'hegemonia econòmica, la política i la cultural».

Convé tornar a mencionar Naomi Klein, qui en *Això ho canvia tot: El capitalisme vs. el clima* (Empúries, 2015) no dubta a assenyalar la guerra que lliura el nostre model econòmic contra la vida. Així, la també autora de *No logo* i *La doctrina del xoc* planteja:

Què és el que realment ens impedeix apagar el foc que amenaça d'arrasar la nostra casa col·lectiva? Al meu entendre, la resposta a aquesta pregunta és molt més simple del que ens han fet creure. No hem fet les coses necessàries per a reduir les emissions perquè totes eixes coses entren en un conflicte de base amb el capitalisme desregulat, la ideologia imperant durant tot el període en el qual hem estat esforçant-nos per trobar una sortida a aquesta crisi (Klein, 2015).

Tot seguit, Klein denuncia que no s'ha fet res per a eludir la catàstrofe perquè les accions que beneficiarien la immensa majoria de la població humana «són summament amenaçadores per a una elit minoritària que manté un particular domini sobre la nostra economia, el nostre procés polític i la majoria dels nostres principals mitjans de comunicació».

Naomi Klein és sincera: «Quan plantege que la del canvi climàtic és una batalla entre el capitalisme i el planeta, no estic dient res que no sapiguem ja». Una batalla que ja s'està lliurant i que de moment té un clar guanyador: «La guanya el capitalisme cada vegada que s'usa la necessitat de creixement econòmic com a excusa per a ajornar l'acció contra el canvi climàtic o per a trencar els compromisos de reducció d'emissions que ja s'havien assolit» (Klein, 2015).

A casa nostra, guanya quan es posa en marxa el projecte Castor, malgrat tots els riscos sísmics. Guanya quan no qüestionem l'ampliació del port de València ni què ocorre amb la ZAL. Guanya quan fem vaga pel clima i ens posem l'emblema dels Objectius de Desenvolupament Sostenible com a imatge en les xarxes socials mentre el mateix dia tombem una alqueria centenària perquè entren més cotxes a la ciutat, canviant terra per asfalt. Guanya quan es reactiven plans d'urbanisme que amenacen 264.000 metres quadrats de l'horta d'Alboraia. Guanya quan construir macrocentres comercials en l'entorn de les Moles o obrir a València un parc aquàtic inspirat en Cambodja semblen bones idees en la ment d'alguns. Com diu Klein, la guanya cada vegada que acceptem que les úniques opcions entre les quals podem escollir són totes dolentes sense excepció: austeritat o extracció, enverinament o pobresa.

Continuem amb aquesta escriptora, ja que, inevitablement, ens condueix fins a l'ecofeminisme. Primer, però, passa per Karl Marx, qui «va reconèixer la “fractura irreparable” entre el capitalisme i “les lleis naturals de la vida”». Tot seguit, Klein recorda:

[...] fa temps que les pensadores feministes han apuntat l'existència d'una connexió entre la guerra dual del patriarcat contra els cossos de les dones i contra el cos de la Terra, d'una banda, i aqueixa altra separació essencial i corrosiva entre el cos i la ment —i entre el cos i la Terra— de la qual van sorgir tant la Revolució Científica com la Revolució Industrial (Klein, 2015).

MÉS VULNERABLES DAVANT LA CRISI AMBIENTAL

Les conseqüències del canvi climàtic les estem patint tothom. Desastres naturals i situacions extremes associades al clima, com ara els superincendis, la sequera, les tempestes, el desbordament de rius, l'augment del nivell del mar o les onades de calor són cada vegada més habituals arreu del món. Ara bé, no tothom les pateix igual, sinó que afecta en major mesura les persones i els col·lectius més desafavorits. «I, arreu del món, entre els més desafavorits —i, per tant, més vulnerables—, les dones acostumen a ser majoria. De fet, representen un 70 % dels més pobres del món» (González).

Un estudi publicat pel Parlament Europeu l'any 2015 enumera una sèrie de problemes per a les dones a causa del canvi climàtic. Per exemple, s'explica que en molts països les dones són les responsables de recollir aigua per a la família. Si, per la sequera, hi ha menys aigua, les dones han de recórrer distàncies més llargues per trobar-ne. També es parla de l'agricultura i de la responsabilitat de les dones d'aconseguir aliments per a la família. Ara bé, malgrat que són les dones rurals qui produeixen la majoria del menjar de la llar, rarament són propietàries de la terra. I quan en tenen, «en general són terrenys més petits i marginals» (González). Així s'expressa Zandile Gumede, alcaldessa de Durban (Sud-àfrica), en *Per què les dones salvaran el planeta* (Diverses autores, 2019):

Bona part del continent africà també és rural i, per això, el canvi climàtic té un impacte directe en les dones de zones rurals, que són les més vulnerables perquè són les responsables de mantenir la llar de foc encesa. Les dones de les zones rurals encara van a buscar llenya al bosc i aigua als rius, menen els seus horts magres i procuren atendre les necessitats de la família. Són el col·lectiu que més depenen dels recursos naturals per la seva subsistència, però, així i tot, són les que tenen menys capacitat per respondre als desastres naturals, com ara la sequera o les inundacions.

Així, si la collita falla o disminueix a causa del canvi climàtic, aquestes dones guanyaran menys diners i també tindran menys aliments per a les seues famílies, cosa que també influirà en la seua salut. I les malalties també afecten més les dones perquè encara són elles qui tenen les principals responsabilitats de cura i, per tant, dediquen més temps a aquestes tasques. Finalment, l'estatus socioeconòmic més baix de les dones o, de nou, la seua dedicació a la cura de xiquets i gent gran, les fa més vulnerables als desastres naturals. Les dones són majoria entre el nombre de morts en aquests successos; de fet, segons dades de l'ONU, la probabilitat que dones i infants moren a conseqüència d'un desastre natural és fins a catorze vegades major a la dels homes, a causa de les diferències de gènere i les desigualtats existents en relació amb els drets econòmics i socials. Es podria dir, per tant, que la defensa del medi ambient per a les dones no es converteix només en una causa justa, sinó en una qüestió de vida o mort (Arias Rubio).

No podem dissociar l'increment del risc dels rols de gènere. Així, Sandra González posa com a exemple dones que no han tingut l'opció d'aprendre a nadar —i que, per tant, moren ofegades en inundacions— o que cedeixen el seu menjar a xiquets i homes. També cal tenir en compte la manca d'informació que els permeta anticipar-se a l'amenaça o el fet que estiguen tenint cura de grans i menuts i això

els impedisca eixir de casa a temps per a salvar-se elles mateixes. A més, en cas que sobrevisquen, durant els fenòmens climàtics extrems s'incrementa la seua càrrega de treball, ja que han de tenir cura de més persones dependents. Així ho exposa Atti Worku, fundadora i consellera delegada de Seeds of Africa, en un article:

L'impacte d'aquests desastres és molt pitjor per a les dones que per als homes. Les raons en són diverses, però les dones sovint són les últimes a escapar-se'n, perquè miren d'assegurar-se que tothom està sa i estalvi, i de vegades no es mouen del lloc per tenir cura de les persones grans i dels infants, per la qual cosa el nombre de dones víctimes dels desastres naturals és més elevat. Per acabar-ho d'adobar, les dones no solen rebre informació sobre mesures que poden salvar vides durant els desastres naturals. I, encara que sobrevisquin, poden perdre el seu mitjà de subsistència i les seves possessions quan la comunitat intenta refer-se del desastre, perquè les dones encara tenen menys poder polític i econòmic que els homes en aquestes regions. En poques paraules, les dones tenen menys eines per afrontar els efectes adversos del canvi climàtic. Com si no n'hi hagués prou amb tots aquests desavantatges, les dones no estan ben representades en les posicions de lideratge que els podrien permetre d'influir en les estratègies d'adaptació i mitigació (Diverses autores, 2019).

Es podria deduir que el canvi climàtic afecta més les dones perquè vivim en un món en què elles segueixen encarregant-se encara majorment de la cura de la vida. Però no és *només* això el que ocorre. Per exemple, segons recull Gala Arias Rubio, «el canvi climàtic exacerba la violència masclista, augmenta la tracta de dones amb finalitat d'explotació sexual i els matrimonis infantils». Lola Young, de la Cambra dels Lords, afirma en una entrevista:

Les persones que fugen dels terribles efectes del canvi climàtic sovint es converteixen en els refugiats més vulnerables que, precisament perquè són vulnerables, cauran fàcilment en el tràfic de persones i seran obligats a treballar en condicions d'esclavatge. En aquest cas, també les dones i les noies són les més vulnerables; i també les criatures, tant nens com nenes (Diverses autores, 2019).

També el treball *Why women and climate change?* feia èmfasi en el fet que les dones patien més els efectes del canvi climàtic a causa de la desigualtat de gènere, que les dones han contribuït menys a aquest canvi climàtic i que no estan tan implicades com els homes en les decisions sobre formes de corregir-lo, tot i que sovint estan en una situació millor per a denunciar i afrontar els problemes.

Per exemple, és més probable que les dones hagin de treballar més per culpa dels desastres relacionats amb el canvi climàtic, com a l'hora d'anar a buscar aigua i combustible; i és més probable que pateixin violència, inclosa la violència sexual, en els conflictes pels recursos, agreujats pel canvi climàtic (Kate Metcalf i col·legues de la Women's Environmental Network en Diverses autores, 2019).

Els efectes de la degradació dels ecosistemes es fan sentir arreu del planeta; de nord a sud; en els països empobrits però també en els més rics. Arias Rubio exposa que quan l'huracà Sandy va deixar 23.000 desplaçats als estats de Nova York i Nova Jersey, moltes dones van perdre els seus treballs perquè la cura dels seus fills, les escoles dels quals havien quedat a l'altra banda de la ciutat, els impedia arribar a temps als seus treballs.

I encara podem seguir exemplificant els efectes de la destrucció del nostre entorn sobre les dones. La contaminació ambiental afecta la flora, la fauna, els mars i els rius i, «com un bumerang, torna a nosaltres», exposa Valls-Llobet (2018: 16), tot afegint que «la principal preocupació de la nostra espècie hauria de ser investigar les alteracions que la contaminació està produint en la nostra pròpia salut». Per exemple, «molts dels productes tòxics químics actuen com a disruptors endocrins que alteren la quantitat d'hormones circulants i els seus ritmes de producció, i en especial en les dones alteren l'harmonia del cicle menstrual i produeixen modificacions en la seua salut reproductiva». Així, Valls-Llobet enumera en el seu treball substàncies contaminants com ara els productes orgànics persistents, els pesticides i herbicides, els disruptors endocrins, els metalls pesants, les radiacions ionitzants i no ionitzants i els canvis electromagnètics.

Els efectes d'aquests contaminants sobre la salut humana «s'exerceixen en diversos moments del desenvolupament i amb diferents intensitat i duració segons el sexe» (Valls-Llobet, 2018: 27). Aquesta influència del sexe és culpa «del major percentatge de matèria grassa en el cos de les dones —un 15 % més que en els homes—, fet que les converteix en bioacumuladores químiques de les substàncies liposolubles». Però no només això:

[...] els productes que afecten el sistema nerviós central tenen facilitada la seua entrada per hormones i neurotransmissors del propi cos, entre ells els estrògens, motiu pel qual el cervell de les dones es veu més afectat que el dels homes tot i que estiguen exposades a la mateixa quantitat de substàncies químiques. A més, la carència de reserves de ferro, de predomini femení per la menstruació en edat reproductiva, fa més vulnerable el cervell de les dones a minerals i químics ambientals. Existeixen també diferències en les condicions de treball i en la divisió

de tasques que fan que les dones estiguen més exposades que els homes a agents químics potencialment tòxics, perquè realitzen més tasques de neteja o de proximitat amb exposició a pesticides, com en el cas de la jardineria (Valls-Llobet, 2018: 29).

Així doncs, veiem que tant el sexe com el gènere condicionen la vulnerabilitat davant dels tòxics —si bé cal tenir en compte també l'edat, l'estatus socioeconòmic o l'accés als recursos.

DONES EN ACCIÓ PEL BÉ DE TOT EL MÓN

Fins ara hem fet referència a les dones com a víctimes, però també cal fer-ho com a agents o motors del canvi. En aquest sentit, l'any 2016 la revista científica *Ambio* va dedicar tot un número a analitzar les conseqüències del canvi climàtic i ambiental en els homes i les dones, així com a les diferents respostes dels uns i les altres. De la lectura d'aquests estudis es desprén que deixar de veure les dones i altres col·lectius desfavorits com a simples víctimes i potenciar la seua incorporació en la presa de decisions sobre la gestió de recursos naturals és fonamental per a enfrontar-nos de manera més eficaç a les crisis ecològiques.⁶ «No som només víctimes, sinó que també som els agents del canvi i necessitem suport per desenvolupar aquest paper», defensa Karin Nansen, presidenta de Friends of the Earth International: «Les dones tenim moltes coses per aportar, i per això intercanviem idees entre nosaltres i estudiem quins són els principals problemes estructurals de cada lluita» (Diverses autores, 2019).

Un dels problemes evidents és que les dones estan infrarepresentades en les cimeres on es prenen les decisions. Christiana Figueres, exdirectora de la Convenció Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic i una de les principals impulsores de l'Acord de París de 2015, escriu: «Les dones i els homes han d'unir esforços i maximitzar el seu potencial col·lectiu i conjunt per fer un món millor [...] No podem avançar d'una manera positiva només amb una manera de veure les coses» (Diverses autores, 2019). També Patricia Espinosa, secretària executiva de la Convenció Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic: «Les dones constitueixen el 50 % de la població i no poden ser excloses de les decisions sobre el desenvolupament». Resulta especialment interessant l'aportació de Zandile Gumede, qui remarca que en la lluita contra el canvi climàtic «hi caben totes les dones,

⁶ Consulteu la notícia en <<http://blog.creaf.cat/noticies/empoderar-les-dones-ens-fara-mes-capacos-dafrontar-el-canvi-global/>>

tant si planten arbres com si treballen en la protecció dels rius, reciclen residus o s'impliquen en polítiques i la presa de decisions; tant si és una mare de família que viu a la perifèria com si és una activista ecològica. Allà on les dones s'han empoderat, tota la comunitat hi surt guanyant». És important aquesta referència a l'empoderament que també fa Diane Elson, de la Universitat d'Essex:

El que és important no és la simple presència o absència de les dones en les delegacions pel canvi climàtic o en comissions per la gestió dels recursos ambientals, sinó de quina manera s'estructuren l'empoderament de les dones i el desenvolupament sostenible; quin concepte es té dels factors que determinen la desigualtat de gènere, el pernicios canvi climàtic i la degradació ambiental, i quin tipus de mesures s'introdueixen per reduir-los (Diverses autores, 2019).

Centrant la mirada en l'Estat espanyol, Yayo Herrero selecciona tres lluites o moviments «que parlen de resistir i d'organitzar-se davant d'una guerra triple: una guerra pels recursos i els territoris, una guerra contra els drets socials i laborals i una guerra contra els vincles i les relacions» (Diverses autores, 2019). Es tracta de les temporeres de la maduixa a Huelva, els moviments pel dret a l'habitatge —«el que s'assembla més a les lluites en defensa del territori al cor de les grans urbs»— i la primera trobada de dones sobre energia i gènere, celebrada el febrer del 2018 a Bilbao.⁷ I també podríem parlar de les vagues de consum convocades els darrers 8-M, el moviment animalista que lluita contra l'especisme i la violència d'humans contra animals, les denúncies sobre l'impacte de la contaminació química i electromagnètica sobre el cos de les dones...

Però, fins i tot sense participar en cap òrgan de decisió, ni en cap lluita o moviment organitzat, les accions o hàbits quotidians tenen un paper important a l'hora de lluitar contra el canvi climàtic. Com ens alimentem o desplaçem influeix en la petjada ecològica que deixem. Els homes mengen carn roja i processada amb més freqüència i en més quantitat que les dones; la majoria dels cotxes són possessió i estan conduïts per homes (Greens/EFA, 2018). A més, els homes i les dones, a causa dels seus rols socials i de les relacions de poder, poden viure de manera diferent l'impacte del canvi climàtic i les polítiques de resposta. Amb aquestes dades sobre la taula, potser es fa més necessari parlar de *desmasculinitzar* que no de *feminitzar* la qüestió. Sovint les dones són considerades aquelles que netejaran el món. Però,

⁷ Consulteu la notícia en <<https://www.efeverde.com/noticias/bilbao-encuentro-mujeres-genero-energia/>>

funcionaria si els homes continuaren fent el que estan fent i les institucions continuaren dominades per homes i masculinitat? (Greens/EFA, 2018).

QUI HA DE RESCATAR EL PLANETA?

Al remat, identificar les dones com a salvadores del planeta «té el perillós efecte secundari de deixar els homes *alliberats* moralment de qualsevol acció sobre la sostenibilitat» (Julie A. Nelson en Diverses autores, 2019). És a dir, perpetuar la divisió sexual del treball creada entre homes i dones; una vegada més, associar les cures —siga de les persones, siga de la natura— únicament a les dones, mentre res no canvia en el sistema. Amb paraules d'Alicia Puleo:

No es tracta que les dones es converteixin en salvadores del planeta, sinó d'afirmar alguns valors relacionats amb la seva experiència històrica per universalitzar-los i integrar-los en la pràctica de tots els éssers humans. La bipolarització dels rols de gènere és el problema, no la solució. Totes i tots hem de concebre'ns com a integrants de la cultura i d'una naturalesa amenaçada i necessitada de cures. És necessari revisar els conceptes de naturalesa i d'*anthropos*, incloent en el cànon d'allò humà actituds i valors inferioritzats i fins ara considerats «femenins per naturalesa».

Per tant, resulta clau la desfeminització del treball de cures i assolir la responsabilitat en totes les polítiques i accions de defensa de la vida. «Desfeminitzar i revalorar les cures és una altra de les grans reformes revolucionàries que haurem d'afrontar en les pròximes dècades», escriuen Tejero i Santiago, i afegeixen: «Si bé en cap cas la riquesa i complexitat de les pràctiques i discursos feministes s'esgoten en la desfeminització i revaloració de les cures, sí que és adequat dir que suposen l'alfa i l'omega de la necessària reconceptualització ecofeminista de la producció i reproducció de la vida» (2019: 190-191). Karin Nansen defensa que la responsabilitat de les feines relacionades amb la cura «hauria d'estar compartida entre els homes, les dones i l'estat»: «Crec fermament en la necessitat de transformar aquesta divisió sexual del treball que carrega damunt les dones tot el pes de la cura dels altres i que no reconeix la importància d'aquest tipus de feines per a l'economia» (Diverses autores, 2019).

Per la seua banda, la sociòloga i activista Maria Mies —coautora de l'obra *Ecofeminism* junt amb Vandana Shiva— afirma que «l'única manera de salvar la vida a la Terra és aturar la guerra contra la natura i crear una civilització totalment nova, basada en l'amor i el respecte per la Mare Natura» (Diverses autores, 2019). Una

civilització nova perquè, fins ara, vivim en la civilització de l'Home Guerrer, que és «agressiva, xenòfoba, patriarcal, i crea jerarquies socials basades en la subordinació de les dones, en l'esclavitud, les classes i les castes». Per a Mies, «el principal objectiu del *Pare Guerra* no són només els enemics humans, sinó la mateixa *Mare Natura*. Perquè les noves guerres són guerres de conquesta de nous territoris, poblacions i, particularment, de dones». Aquesta victòria del Pare Guerra per damunt de la Mare Natura és una amenaça per a la vida i l'existència dels éssers de la Terra. Per tant, no només les dones, sinó també els homes han de combatre contra aquesta guerra ecològica.

Aquest llenguatge bèl·lic enllaça inevitablement amb la metàfora de *la guerra* que s'ha imposat les darreres setmanes quan es parla de les mesures preses davant el nou coronavirus. Tampoc és res que ens haja de venir de nou; Susan Sontag, en *Illness as Metaphor* ja diu: «Potser l'abús de la metàfora militar siga inevitable en la societat capitalista, una societat que restringeix cada vegada més el propòsit i la credibilitat de les crides a l'ètica i en la qual qui no sotmet les seues accions al càlcul de l'interès i profit propis és un neci». «Quan pronunciem la paraula *guerra* compareix davant dels nostres ulls un humà negatiu que mereix ser eliminat [...] Només es pot fer la guerra entre humans i a altres humans», recorden Santiago Alba Rico i Yayo Herrero. Per això, si continuem amb aquest llenguatge «acabarem fent la guerra [...] contra la mateixa humanitat que volem bel·licosament protegir».

Fins i tot quan l'objectiu és salvar vides, s'empra el llenguatge de la guerra i la violència armada, que són «precisament la negació de les cures, la masculinitat errada» (Alba Rico i Herrero). Com déiem al començament, el sorgiment del nou coronavirus ens recorda que som vulnerables, que tothom podem ser víctimes i dependre d'altres persones. Per a concloure, un fragment del mateix article: «Açò no és una guerra, és una catàstrofe. Al contrari que en una guerra, no hi ha cap causa superior que la salvació de totes i cadascuna de les vides humanes. Vencerem només si no hi ha víctimes humanes. O són les menys possibles». En definitiva, ara i sempre, posar la vida al centre. Quan sortim d'aquesta crisi sanitària, seguirem immersos en la crisi ambiental. No confiïm només en homes per als òrgans de decisió. I no exigim només a les dones tenir cura de la resta d'humans i, damunt, del planeta. La Mare Terra també té fills. ☪